

עת צרה היא ליעקב וממנה יושע

מים ראשונים: דף זה נכתב בעיצומה של מלחמת תשפ"ד, שאיננה אלא המשך של מלחמת תש"ח, בעת שמדינת ישראל נמצאת באחת משעותיה הקשות ביותר, כאשר גדר גבול עזה נפרצה ואלפי מחבלים שטפו את יישובי הנגב המערבי ועשו בהם הרג הרס ואבדן. ועם ישראל שנתפס בשאננותו, קם במלוא כוחו וסגולתו להגן על הבית השלישי – לעולם לא ימוט. דף זה נכתב במקום הדף לפרשת השבוע בראשית.

הוי פי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע: (ירמיהו פרק ל פסוק ז).¹

דברים רבה ב יא פרשת ואתחנן – כמה משא ניתן לסבול

"יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ ב). רבנן אמרי: למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיו לו שלושה פדגוגים. הראשון אמר: יעשו לו כבלים של מאה ליטרין.² והשני אמר: אינו יכול לעמוד בכבלים של מאה ליטרין, אלא יעשו לו כבלים של שנים עשר ליטרין. בא השלישי ואמר: היאך הוא יכול לעמוד בכבלים של שנים עשר ליטרין? יעשו לו כבלים של ליטרא אחת. כך אמר משה: יעשו לו כבלים של מאה ליטרות, שנאמר: "ומצאוהו רעות רבות וצרות" (דברים לא ז).³ דוד אמר יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין, שנאמר: "יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ ב) - כשם שהיום י"ב שעות.⁴ כיון שעמד ירמיה אמר לפניו: ריבונו של עולם, אין בהם כח לסבול כשם שאמר דוד "ביום צרה", אלא יעשה להם כבלים של ליטרא אחת, שנאמר: "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיה ל ז).⁵

שם המשך המדרש – יעקב, האל העונה אותי ביום צרתי

"יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ ב) - מהו "ביום צרה"? אמר ריש לקיש: למה הדבר דומה? לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד. אמרו (לה): מי שענה את אמך הוא יענה אותך.⁶ כך אמר דוד לישראל: מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם.⁷ מה התפלל יעקב? "ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי" (בראשית לה ג) - אף אתה "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב". אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, כשתהא רואה בניך בצער ואין מי שיבקש רחמים עליהם, מיד ענה אותך. אמר לו הקב"ה: משה, חייך, בכל שעה שיקראו אותי אני אענה אותם, דכתיב: "כה' אלהינו בכל קראנו אליו" (דברים ד).⁸

¹ ראו פירוש מצודות על הפסוק שאפשר שמסכם את הכל בפירוש קצר: "הוי - יש להתאונן כי היום ההוא יהיה גדול מאד רצה לומר צרות גדולות ומרובות יהיו אז: מאין כמוהו - רוצה לומר כמה שאנו רואים בו שאין כמוהו לכן יקרא גדול ודוגמתו מאין כמוך ה' (לעיל ז): ועת צרה - אז יהיה עת צרה לישראל אבל מן הצרה ההיא תצא לו עוד תשועה".

² כבלים של ברזל במשקל כ- 50 ק"ג. **ליטרא** היא יחידת משקל בתלמוד המוערכת בכחצי ק"ג.

³ עפ"י איכה רבה ג א יש בתוכחות פרשת כי תבוא 98 קללות וכאן עוד שתיים, סה"כ מאה תוכחות של משה.

⁴ הדגש בפסוק הוא על מילים מענה ויום. מענה הקב"ה לצרה יהיה מוצק ואיתן כמו שהיום מיוסד על י"ב שעות (זמניות).

⁵ "ועת" היא שעה, אחד משתים עשרה של היום. ראו דרשה זו גם בילקוט שמעוני ירמיהו רמז שיא ועוד. ירמיהו נביא החורבן ומעט נחמות, הוא פדגוג וסניגור טוב לעם ישראל יותר ממשה ודוד. משום שעם כל תוכחתו, הוא שמלווה את עם ישראל בשעותיו הקשות ומנסה בכל כוחו לשמר ולשקם את שארית הפליטה. ראו פרקים לט-מד בספר ירמיהו. ראו את ירמיהו כפדגוג גם בהמשך המדרש שם, בסיומן כד: "ושבת עד ה' אלהיך ... כך הקב"ה משלח ירמיה לישראל בשעה שחטאו ואומר לו: לך אמור לבני חזרו בכם ... והיו ישראל אומרים לירמיה: באלו הפנים אנו חוזרים להקב"ה? ... והיה הקב"ה משלח ואומר להם: בני, אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים? ... כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא ... א"ל הקב"ה לירמיהו: לך אמור להם לישראל: חייכם, איני כופר בכום. אתם אמרתם לי בסיני: ומעי המו עליו (שיר השירים ה ד), אף אני כך אומר לכם: הבן יקיר לי אפרים ... על כן המו מעי לי". ראו הדרשה הנ"ל במלואה בדברינו **משל הפדגוג** בפרשת כי תשא. וראו גם דברינו **זכרונות** וכן **שופרות** בראש השנה על הפטרת יום השני של ראש השנה הלקוחה מירמיהו פרק לא, בה זוכה ירמיהו נביא הזעם והחורבן (שלא זכה לאף אחת משבע נבואות הנחמה) לנבואת נחמה גדולה, לפיוס והשלמה עם העם שאותו כה אהב וכה הוכיח. ועוד נראה את ירמיהו להלן.

⁶ אין אלה סתם מילות חיזוק ועידוד, אלא אמירה שהרי סוף המשבר של אמך הייתה לידתך וביאתך לעולם. ואילו לי שישבה על המשבר וסבלה, לא באת את לעולם.

⁷ זה נוסח מאד קצר של תפילת "מי שענה ליעקב" ולהלן נראה נוסחים אחרים בעקבות עלייתו של יעקב לבית אל לקיים את נדרו.

⁸ פתחנו ביעקב כדגם למי שנענה בעת צרה. מקור הפסוק: "יענך ה' ביום צרה" הוא בתהלים, ומכאן אזכור דוד במדרש הקודם. ומשה כאן, משום שהדרשה היא בפרשת ואתחנן. אבל בבראשית רבה עה יג פרשת וישלח, יעקב הוא הראשון שמתפלל גם על הבנים לדורותיהם, כבר במפגש עם עשו: "מהו: ורוח תשימו בין עדר לעדר (בראשית לב)? אמר יעקב לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, אם תבואנה צרות בבניי, לא יהו זו אחר זו אלא יהא רוח להם מצרותיהם ... ותלה עיניו למרום ובכה וביקש רחמים על עצמו לפני הקב"ה, ושמע תפילתו והבטיחו שמושיען מכל צרותיהן בזכותו, שנאמר: יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (תהלים כ ב)". עוד על יעקב, במדרש הבא. ויש גם לדרוש הרבה על הפסוק "יענך ה' ביום צרה" שראינו ונראה עוד, אבל אנחנו מתמקדים הפעם בדרשות על הפסוק בירמיהו: "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע".

מדרש הגדול בראשית לה ג פרשת וישלח – מאלוהי יעקב לאלוהי ישראל

"לאל העונה אתי ביום צרתי" (בראשית לה ג). זה הוא שאמר הכתוב: "יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ ב). אמר ר' שמעון בירי' אבא מראש הספר ועד כאן שמונה עשר מזמורות ואחר כך המזמור הזה, כנגד שמונה עשרה ברכות שלתפילה.⁹ כשאדם מתפלל יהוא אומרין לו: תתעני בצלותך.¹⁰

"ישגבך שם אלהי יעקב" (שם), למה לא נאמר שם אלהי אברהם ולא שם אלהי יצחק אלא שם אלהי יעקב? שהצרה שליעקב היא שהוא על שם בניו,¹¹ דכתיב: "ועת צרה היא ליעקב" (ירמיה ל ז).¹² ואיזה הוא השם שהוא אומר "שם אלהי יעקב"? הוא השם שקרא לו יעקב, דכתיב: "ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל" (בראשית לג כ). אמר דוד: בשם זה נענה יעקב אבינו ביום צרה, דכתיב: "לאל העונה אותי ביום צרתי" - מי שענה את יעקב אביכם ביום צרה הוא יענה אתכם בעת צרה. לכך נאמר "שם אלהי יעקב".¹³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק ב – בשעבוד מצרים

"ויהי בימים הרבים ההם" (שמות ב כג). בזמן שהן עוברים באנחה נקראים רבים, אבל בזמן שהן עוברין בשמחה נקראין אחדים, שנאמר: "ויהיו בעינינו כימים אחדים באהבתנו אותה" (בראשית כט כ).¹⁴

"וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל. מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים" (שם), אין ישראל נגאלין אלא מתוך דוחק גדול, וכן הכתוב אומר: "כי שחה לעפר נפשנו" (תהלים מד כו), וכתוב: "קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך" (שם שם כז), "כי יראה כי אזלת יד" (דברים לב לו), "כי ידין ה' עמו" (תהלים קלה יד), "ועת צרה הוא ליעקב וממנה יושע" (ירמיה ל ז).¹⁵

ספרי דברים פרשת דברים פסקא א – חזרה לירמיהו: מתוכחה וייסורים לתשועה והשקט

כיוצא בו אתה אומר: "ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה" (ירמיה ל ד), וכי לא נתנבא ירמיהו אלא אלו בלבד? והלא שני ספרים כתב ירמיהו, שנאמר: "עד הנה דברי ירמיהו" (ירמיה נא סד).¹⁶ מה תלמוד לומר "ואלה הדברים"? מלמד שהיו דברי תוכחות. ומנן שהיו דברי תוכחות, שנאמר: "פי כה אָמַר ה' קול הַרְרָה שְׁמַעְנוּ פֶּחַד וְאֵין שְׁלוֹם: שֶׁאֵלֹו נָא וְרָאוּ אִם יִלְדוּ זָכָר מִדּוֹעַ רְאִיתִי כָּל גֶּבֶר יָדָיו עַל חֶלְצָיו פִּיּוֹלָדָה וְנִהְפְּכוּ כָּל פְּנִים לַיַּרְקוֹן: הוּי פִּי גְדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאֵין כְּמָהוּ וְעַת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִשְׁעִי" (ירמיהו ל ה-ז).¹⁷

⁹ איך חשבון זה מסתדר עם העובדה שמדובר בפרק כ' בתהלים? ראו מקור דרשה זו בירושלמי ברכות א ד שגם מסביר שבחלוקה הקדומה, פרקים א' ו-ב' של תהלים היו מאוגדים כפרק אחד. והיום שהם נפרדים בנוסח המקרא שלנו, אכן יש לנו תפילת תשע עשרה והדרשה שוב מסתדרת גם בימינו. ראו פירוט נוסף בדברינו [תפילת שמונה עשרה](#) בפרשת פקודי.

¹⁰ תיענה תפילתך. איחול נאה שמשום מה לא נהוג בימינו.

¹¹ שבניו קרואים על שמו: בני ישראל, בית יעקב. יעקב הוא "בחור (בחירה) האבות" – בראשית רבה עו א, ומייסד אומת ישראל.

¹² ראו גמרא ברכות סד ע"א: "ואמר רבי אבין הלוי: מאי דכתיב יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב? אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק - מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה". יעקב הוא "בעל הקורה" - "עלי היו כולנה".

¹³ אז בסוף "אלוהי יעקב" או "אלוהי ישראל"? נראה להבין דרשה זו כך: בעת צרתו של יעקב, בבורחו מלבן ובחרדתו לפני המפגש עם עשו, השם הוא "אלוהי יעקב". אך בבואו לקיים את נדרו בבית אל ולאחר שניצל מצרת לבן וצרת עשו (וגם צרת דינה-שכם), וכשיעקב מפנים שהקב"ה ענה לצרתו, הוא קורא בשם "אלוהי ישראל". ראו דברינו [אלוהי ישראל](#) בפרשת וישלח. והנוסח שאנחנו אומרים בתפילת "מי שענה" הוא אכן: "מי שענה ליעקב אבינו בבית אל הוא יעננו", אולי כמו שהצענו שרק לאחר שניצל יעקב הוא מפנים את רגעי צרתו בזמן אמת. ראו אגב בסיס תפילת "מי שענה" במסכת תענית פרק ב משנה ד, שם לא נזכר יעקב ואברהם הוא ראשון הנענים (ועל מה נענה אברהם בהר המוריה, מה ביקש? נשאייר לשואבי המים להגות)

¹⁴ ימי השמחה עוברים מהר (חגי תשרי מאחורי כותלנו) ונראים מעטים, אבל הימים הקשים (בהם אנו מצויים) עוברים לאט ונראים רבים.

¹⁵ הצרה הבאה היא שעבוד מצרים עליה דרשו חז"ל גם את הפסוק: "בכל צרתם לו צר" – "בכל מקום שגלו ישראל, גלתה שכניה עמהם" (מכילתא דרבי ישמעאל ורבים). ראו גם מדרש שכל טוב בובר שמות ב י (בעקבות שמות רבה א ט) כיצד הוא מפרש לחיוב את הפסוק: "ועלה מן הארץ" – "ועלה. עליה תהא להם, מלמד שאין ישראל נגאלין אלא מתוך צרה. וכן הוא אומר: כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהלים מד כו), וכתוב קומה עזרתה לנו (שם שם כז), וכן לעתיד הוא אומר עת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמיה ל ז)". המוטיב "אין ישראל נגאלים אלא מתוך דוחק גדול" ושהגאולה תבוא רק אחרי צרות ושעבוד – הוא מוטיב חוזר במדרשים רבים. ראו שוב בשכל טוב (בובר) שמות פרשת פרק ב: "וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם ... מלמד שאין הקב"ה פוקד את ישראל לגדולה, אלא מתוך דוחק גדול". ובדומה לכך אולי גם המוטיב "מפני מה היו אבותינו עקורים? מפני שהקב"ה מתארה לתפלתן של צדיקים" (יבמות סד ע"א). האם מוטיב זה הוא לכתחילה, היינו, כך ראוי שיהיה ואין דרך אחרת לגאולה ותשועה - "כי עם קשה עורף הוא", או שמא זו השקפה שבדיעבד, כי כך רואות עינינו ורק כך ניתן להבין את פשר קורות עם ישראל. האם חייב עם ישראל להיכנס לצרה ממנה יושע? אי אפשר: "בשובה ונחת תישועון"?

¹⁶ ולמרות משפט מסכם זה שבסוף פרק נא בירמיהו, בא אחריו פרק נב (החזותם את הספר).

¹⁷ ראו דרשה זו גם בילקוט שמעוני פרשת דברים רמז תשפח. חזרנו אל ירמיהו הוא הנביא שהוכיח את עם ישראל השכם והערב באחרית ימי מלכות יהודה, אך בה בעת היה איתם כל הדרך – דרך החורבן ועד הירידה למצרים, כפי שכבר הערנו לעיל. ירמיהו הוא שידוע אילו כבלים ניתן לשים על העם והוא מקל מהעול שצפו להם משה ודוד כדרשת דברים רבה לעיל. בה בעת בא מדרש ספרי ומבקש שנלך כמה פסוקים אחורה בפרק ל בירמיהו ונתחיל לקרוא מפסוק ד: "ואלה הדברים אשר דיבר ה' אל ישראל ואל

מדרש תהלים (שחר טוב; בובר) מזמור כב – אסתר ומרדכי

"אל תדמי בנפשך" (אסתר ד יג), אל תאמרי בנפשך בשביל שאני מלכה איני נכשלת. "כי אם החרש תחרישי בעת הזאת" (שם שם יד) – "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיה ל ז), לכך נאמר ריוח והצלחה יעמוד ליהודים ממקום אחר (אסתר ד יד), ממי שכתוב ביה "ישראל נושע בה' תשועת עולמים" (ישעיה מה יז). "ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות" (אסתר שם), מכאן אתה למד דרך ארץ, שלא יהא אדם דוחה בשתי ידיו, אלא יהא דוחה בשמאל, ויקרב בימין, לכך נאמר: "אם לעת כזאת הגעת למלכות". "לך כנוס את כל היהודים וגוי וצומו עלי" (אסתר ד טז), מכאן שעיקרו של צום באסיפה, וכן הוא אומר: "קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים" (יואל א יד).

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) יהודית – נאומה של יהודית

ועתה לכו ונשובה אל ה' כי ארך אפים הוא ונשאלה ממנו סליחה וכפרה על זה העון בבכי ובצום ואל אלהינו כי רבה לסלוח, כי עת צרה היא ליעקב וממנה יושע. וכאשר נבהלה נפשינו מפני זדונם, כן נגילה ונשמחה בישועתו. כי לא הרשענו כאבותינו אשר עזבוה ויקטרו לאלהים אחרים וע"כ נמסרו לחרב ולשבי ולחרפה ולכלימה ביד שונאיהם, ואנחנו לא נדע אל אחר זולתי אלהינו אשר אין עוד מלבדו, והוא ידרוש דמינו מיד קמינו למען כבוד שמו.¹⁸

אלשיך על ירמיהו פרק ל פסוק ז – הבית השלישי, יעקב או ישראל

בשבות ישראל לבית שני היתה מתנה ויש לה הפסק בגלות בית שני.¹⁹ אך אחרי כן בסוף גלות אדום תהיה ירושה עולמית בלי הפסק, וזה מאמר הכתוב: "והשבותים אל הארץ אשר נתתי לאבותם" (ירמיהו ל ג), כלומר שהיתה מתנה אשר היה לה הפסק ואז וירשוה, שתהיה להם ירושה שאין להם הפסק לעולם, ולא תואר מתנה כאשר בתחילה.²⁰

כי עת צרה מעתות אותו היום תהיה צרה ליעקב שהוא אם לא יזכו, כי אז יצטרך חבלי משיח ... שהוא אם יקראו בשם יעקב שהוא בהיותם בלתי כשרים. ועם כל זה "וממנה יושע" ... כי מרוב צער הצרה שבעת ההיא תהיה התשובה, כי בסבול הצרה ההיא אותה העת ינוכה כל רעתם ויושעו.²¹ ... וזהו אם לא יזכו שיקראו בשם יעקב. אך אם בשם ישראל יכנה שיהיו צדיקים לא יצטרכו לחבלי משיח ולא לעת צרה, כי יבא בהשקט ובבטחה כנודע.²²

יהודה" (יש עוד תקווה גם לישראל בזמנו של ירמיהו?) ובין שאלה הם דברי תוכחה, בדומה ל"אלה הדברים ... אלה הדבורים" – דברים רבה א ו) של משה בתחילת ספר דברים. תוכחה שמסתיימת בנחמה וישועה. ראו המשך הפסוקים שם: "והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אשבר עלו מעל צנאך ומסורתיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זרים: ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם: ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד: כי אתך אני נאם ה' להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצתיך שם אך אתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך". (שני הפסוקים האחרונים דומים לפסוקים החותמים את פרק מו בירמיהו שהוא הפסוק פ' פ' ב' א').

¹⁸ זה קטע מנאומה של יהודית האשה הגיבורה שכרתה את ראשו של הולופרנס (אולופרנא, אליפורני בלשון המדרש הנ"ל) שר הצבא האשורי של נבוכדנצר והסירה בכך את הסכנה מעל העיר ירושלים. סיפור זה מקורו בספרים החיצוניים, אך מצוי גם בתרגום השבעים של התנ"ך שבשפה היוונית ומצוטט גם בספרות הגאונים ובמדרשים כגון באוסף זה. ראו הערך **ספר יהודית** בוויקיפדיה. מה שמעניין בקטע זה היא העמידה הגאה והבוטחת של אישה "יראת ה' מאד" זו, כלשון המדרש שם. מחד גיסא היא קוראת לקהל שומעיה לשוב בתשובה "אל ה' כי ארך אפים הוא ... כי עת צרה היא ליעקב וממנה יושע", אך מאידך גיסא היא סמוכה ובטוחה בצדקתם של אנשי הדור שלה "כי לא הרשענו כאבותינו אשר עזבוה ויקטרו לאלהים אחרים ... ואנחנו לא נדע אל אחר זולתי אלהינו אשר אין עוד מלבדו". והקב"ה "ידרוש דמינו מיד קמינו למען כבוד שמו" ואנחנו "נגילה ונשמחה בישועתו".

¹⁹ שיבת ציון בימי הבית השני הייתה "מתנה", אך היא לא שרדה וסופה כבית הראשון שהיה לו ולה "הפסק".
²⁰ אנחנו חוזרים שוב ושוב לפרק ל בספר ירמיהו. אם מדרש ספרי לעיל מבקש שנתחיל מפסוק ג ולא מפסוק ז (ראו הערה 17 לעיל), בא פירוש אלשיך ומבקש שנתחיל מפסוק ג שם. ואם כבר, אז בואו נצטט את שלושת הפסוקים מתחילת הפרק: "הדבר אשר הנהיג אל ירמיהו מאת ה' לאמר: ה' אלהי ישראל לאמר כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר: כי הנה ימים באים נאם ה' ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר ה' והשבתיים אל הארץ אשר נתתי לאבותם וירשוה". ומשם ואילך הפסוקים שהבאנו בסוף הערה 17 לעיל ומשם הפסוק המרכזי בדרשתנו הפעם: "הוי כי גדול היום ההוא מאין קמהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע". מתחיל ב"הוי" ומסתיים ב"יושע", ראו שוב פירושו מצודות בהערה 1.

²¹ פירושים ומדרשים רבים קושרים את הפסוק בירמיהו שאנו דורשים לימות המשיח ואת הצרה ליעקב שלפני התשועה, לימות המשיח (ולמחלמת גוג ומגוג). ראו מדרש אגדה בובר שמות כג כב, מדרש הגדול במדבר כד כג ורבים אחרים. אבל אלשיך מדגיש שזו דרך אחת לתשועה וגאולה. יש גם דרך אחרת. ועל חבלי משיח ראו דברינו **ייתי ולא איחמינה** בדפים הקצרים.

²² פירוש אלשיך מחזיר אותנו להבחנה בין "יעקב" ו"ישראל" שכבר ראינו במדרש הגדול לעיל. אך מה שהיה בימי יעקב, חוזר בעוצמה רבה בימי צאצאיו בבית השלישי, בהבטחה של ירמיהו: "והשבותים אל הארץ אשר נתתי לאבותם". מתנה סופית וללא הפסק שלא כמתנת בית שני, אבל גם היא מותנית. אם יזכו בוני הבית השלישי, אם כשרים וצדיקים יהיו, בשם ישראל יכוננו ולא יצטרכו לעת צרה ולחבלי משיח. כהבטחה בפסוק ג "והשבותים אל הארץ אשר נתתי לאבותם". אך גם אם לא יהיו כשרים וראויים, יתקיים בהם

ירושלמי תענית פרק א הלכה א – מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע

רבי ליעזר אומר: אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלין לעולם, שנאמר: "בשובה ונחת תושעון" [ישעיהו ל טו].²³ אמר לו רבי יהושע: וכי אם יעמדו ישראל ולא יעשו תשובה אינן נגאלין לעולם? אמר לו ר' אליעזר: הקב"ה מעמיד עליהן מלך קשה כהמון ומיד הן עושין תשובה והן נגאלין. מאי טעמא? "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיהו ל ז). אמר לו רבי יהושע: והא כתיב: "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" [ישעיהו נב ג].²⁴

מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור כב – מתוך אפילה אורה

שנו רבותינו: מתוך כעס - רצון, מתוך אפילה - אורה, מתוך רוגז - רחמים, מתוך צרה - רווחה, מתוך ריחוק - קירוב, מתוך - נפילה קימה. מתוך כעס רצון: "הרף ממני ואשמידם" (דברים ט יד) – מיד: "וינחם ה' על הרעה" (שמות לב יד). מתוך אפילה אורה: "כי אשב בחושך ה' אור ליי" (מיכה ז ח).²⁵ מתוך רוגז רחמים: "ברוגז רחם תזכור" (חבקוק ג ב). מתוך צרה רווחה: "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיהו ל ז). מתוך ריחוק קירוב: "והיה במקום אשר לא עמי אתם יאמר להם בני אל חיי" (הושע ב א).²⁶

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא עקיבא – למה לא נברא העולם באות צד"י

אח"כ נכנס צדי"ק²⁷ ועמדה לפני הקב"ה ואמרה: ריבונו של עולם, רצונך שתברא בי את עולמך, שבי נאמר לעתיד בכל יום צדקתך, שנאמר: "צדקתך כהררי אל וגו'" (תהלים קיט), "צדיק אתה ה' וישר וגו'", "כי צדיק ה' צדקות אהב וגו'" (שם יא)! השיב הקב"ה ואמר לה: לאו. אמרה לו: למה? אמר לה: מפני שבך עתידין לבוא צרות רבות לישראל, שנאמר: "אשר הראיתני צרות רבות וגו'" (שם ע"א), ואמר: "הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיהו ל).²⁸

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

פסוק ז שם: "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע". עפ"י פירוש זה, נראה שבחירת השם "ישראל" לתקומת העם היהודי בימינו היא משמעותית ביותר.

²³ הנה ה"שובה ונחת תושעון" ששאלנו עליה בסוף הערה 15 לעיל. אבל ה"שובה" של ר' אליעזר אין משמעותה בקלות ובנחת, אלא בעשיית תשובה ותיקון. ובכך נראה שר' אליעזר צועד בדרכו של משה. ראו דברינו [מתשובה לשיבה](#) בפרשת ניצבים וראו על הקשר בין ר' אליעזר בן הורקנוס ומשה רבנו בדברינו [משה, ר' אליעזר ופרה אדומה](#) בשבת פרה.

²⁴ פירוש אלשיך והאזכור של שתי הדרכים לגאולה ותשועה – עם או בלי חבלי משיח וצרה ליעקב, בית שלישי של צדיקים כשרים וראויים או "בלתי כשרים" - מזכירים את המחלוקת הבסיסית בתלמוד הירושלמי בין שני התנאים הגדולים: ר' אליעזר ור' יהושע: האם הגאולה תלויה רק בתשובה ובצרות או לא. ובין השיטין נראה שלפנינו שלוש שיטות: שיטת ר' אליעזר הראשונה: גאולה בתשובה, שיטה שניה של ר' אליעזר: צרות וייסורים שיביאו לתשובה שתביא לגאולה וישועה. ושיטת ר' יהושע "חינם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" – אולי בכיסופים, אך לא בכסף. נראה שר' יהושע סבור, כשיטת ריש לקיש בגמרא סנהדרין צח ע"ב שאת הצרות כבר ראינו ורואים. ראו שוב בדברינו [ייתי ולא איחמיניה](#) בדפים הקצרים. ראו אגב במקור בירושלמי שם איך מחלוקת זו קשורה לאזכור על הגשם – לימים בהם אנו מצויים כעת, בין הזכרת הגשם ובין שאלה על הגשמים.

²⁵ הכל בתוך אותו הפסוק. וכך אולי אפילו ביתר תוקף, המוטיב הבא מספר חבקוק.

²⁶ ראו דרשה זו גם בילקוט שמעוני תורה פרשת עקב רמז תתנב, ילקוט שמעוני ירמיהו רמז שיא ועוד. ממה בחטא העגל, דרך ירמיהו למיכה, חבקוק והושע ואלי לכל נביאי ישראל ולכל מנחמי האומה ונושאי לפיד התקוה לדורותיהם. נראה שהדגש כאן הוא על המילה "ממנה" שבפסוק: "עת צרה היא ליעקב וממנה יושע". מתוך החושך יבקיע האור, מתוך הרוגז יפציעו הרחמים ומתוך הצרה תצמח הישועה. אין להוסיף מילים על דרשה זו.

²⁷ בימינו צד"י ולא צד"ק שאומרים שהוא שיבוש בהשפעת האות ק"ף הסמוכה לה, בפרט כשהאותיות נאמרות ברצף: אל"ף, ב"ת, גימ"ל, דל"ת, פ"ה, צד"י, קר"ף וכו'. אבל אפשר שכאן הוא במכוון שהרי האות צד"י מסתמכת על צדק, צדיק, צדקה וכו'.

²⁸ ראו שם כיצד כל האותיות מבקשות שבהן יברא העולם, שהן תהיינה האות הראשונה שבתורה, אותה אנו מתחילים לקרוא בסבב שנתי חדש בשבת זו. וזכתה האות ב"ת משום שבה מתחילות כל הברכות: ברוך אתה, ברוך הבא, ברכו ה' אלוהי ישראל, ברכו ה' מלאכיו ועוד (והאות אל"ף קבלה פיצוי בעשרת הדברות). ולמה באמת לא זכתה האות צד"י, והרי צדק, צדקה, צניעות ועוד מתחילים בה? התשובה היא: בשל המילה צרה. אליה נוכל לצרף גם צעקה, צרחה, צער ועוד. סופו של עם ישראל שיושע מצרותיו, אבל אין להתחיל את התורה ולבנות את העולם עם צרה. ואנו להוותנו נתחיל לקרוא בראשית ברא השבת כאשר עדיין חלקים גדולים מעמנו שרויים בצרה ועומדים בשביה. בה בעת, רבים גם עוסקים בפעולות אחווה וצדקה מדהימים ולכן אם יותר לנו להתווכח עם הדרשן לעיל, נעמיד כנגדו את מדרש בראשית רבה ח ה: "בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים אל יברא, ומהם אומרים יברא, ה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו. חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים, ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים, צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות, שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה". יהי רצון שהצדק והצדקה של ימים קשים אלה יביאו גם לחידוש השלום בינינו.